

УДК 343.9.01

КОРЯГІНА Анжела,

к. ю. н., доцент кафедри загальноправових дисциплін
Київського національного торговельно-економічного університету

КАТЕГОРІЯ «ЖЕРТВА ЗЛОЧИНУ ВЗАЄМОВІДНОСИН» В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Проаналізовано основні кримінологічні та правові теорії щодо визначень «жертва злочину» та «потерпілий». Проведено детальне порівняння чинників, що впливають на формування віктимності особи. Проаналізовано ознаки, притаманні жертві, що постраждала від дій особи, з якою перебувала у певних стосунках. Запропоновано авторське визначення поняття «жертва злочину взаємовідносин».

Ключові слова: жертва злочину, потерпілий, віктимність особи, взаємовідносини, конфлікт, детермінація.

Корягина А. Категория «жертва преступления взаимоотношений» в юридической науке. Проанализированы основные криминологические и правовые теории относительно определенных «жертва преступления» и «потерпевший». Проведено детальное сравнение факторов, влияющих на формирование виктимности лица. Проанализированы признаки, присущие жертве, пострадавшей от действий лица, с которым она находилась в определенных отношениях. Предложено собственное определение понятия «жертва преступления взаимоотношений».

Ключевые слова: жертва преступления, потерпевший, виктимность лица, взаимоотношения, конфликт, детерминация.

Постановка проблеми. Життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість і безпека людини визнаються Конституцією України найвищою соціальною цінністю. Проте масштабні політичні та економічні реформи, які наразі відбуваються в країні, супроводжуються погіршенням рівня життя громадян, що детермінує зростання міжособистісної конфронтації, агресії та жорстокості, призводить до підвищення рівня злочинності. Виникає необхідність розглядати людину як учасника суспільних відносин, який має свої унікальні, індивідуальні властивості та суб'єктивні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у центрі уваги багатьох науковців поряд з поняттями «особа злочинця» у кримінології або «суб'єкт злочину» у кримінальному праві перебувають такі дефініції, як «жертва злочину» або «потерпілий». Дослідженню особи потерпілого у кримінальному праві приділили увагу

© Корягіна А., 2018

Т. Присяжнюк, М. Сенаторов, Є. Черніков [1–3]. З позицій кримінології постраждалу від злочину особу розглядали В. Голіна, А. Джужа, О. Юрченко [4–6] та ін.

Метою статті є аналіз особистості жертви злочину, до якого призвели її девіантні стосунки зі злочинцем.

Матеріали та методи. Науково-теоретичну основу вивчення проблеми склали дослідження сучасних українських і зарубіжних кримінологів та правознавців. Вирішуючи поставлені завдання, використано у взаємозв'язку загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми пізнання: системно-структурний метод – для аналізу норм чинного Кримінального кодексу (КК) України щодо виокремлення в них ознак, які відображають взаємовідносини потерпілого та суб'єкта злочину. За допомогою конкретно-соціологічних методів (експертної оцінки, вивчення документів) опрацьовано емпіричний матеріал. Формально-логічний метод застосовано при формулюванні визначень понять «злочин взаємовідносин», «жертва злочину взаємовідносин». Нормативною базою дослідження є Конституція України, чинне кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти України.

Результати дослідження. Дослідження взаємовідносин жертви й злочинця та їх вплив на виникнення, розвиток і наслідки злочину потребує більш ґрунтовного вивчення суб'єктів цих відносин – жертви (потерпілого) та злочинця.

В юридичній літературі для визначення особи, яка постраждала від злочину, найчастіше застосовують терміни «потерпілий» і «жертва». Термін «потерпілий» зазвичай використовується у кримінальному та кримінальному процесуальному праві.

Останнім часом багато науковців у кримінальному праві приділяють свою увагу дослідженню потерпілого. Різні автори по-різному трактують це поняття.

Досить неоднозначне визначення потерпілого у кримінальному праві пропонує Т. Присяжнюк, яка вважає, що потерпілим у кримінальному праві визнається фізична особа, що, як об'єкт загально-превентивної дії кримінального закону, відчуває захищеність останнім, яку втрачає внаслідок спричинення злочином безпосередньо їй шкоди (або у випадку загрози їй заподіяння), в результаті чого особа свідомо чи ні сприймає органами чуття зменшення або втрату майнових чи немайнових благ, переживає з цього приводу і має право попередньо вирішувати питання про кримінально-правові наслідки вчинення злочину [1, с. 11].

Наведеному визначенню притаманний надмірний суб'єктивізм, який виявляється в тому, що потрібно встановити, *по-перше*, відчуття потерпілим захищеності кримінальним законом; *по-друге*, свідоме або неусвідомлене сприйняття органами чуття зменшення або втрати благ; *по-третьє*, незрозуміло, в чому полягає право цієї особи попередньо вирішувати питання про кримінально-правові наслідки.

М. Сенаторов вказує, що потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт, блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої і на якого вказано в законі при формулюванні певного виду злочину [2, с. 41–42], що є достатнім та лаконічним і досить повно відбиває всі ознаки потерпілого.

У кримінології поряд з терміном «потерпілий» використовується термін «жертва». Існує дві основні позиції щодо терміна «жертва злочину». Прибічники першої позиції стверджують, що жертва – це фізична особа, людина, якій безпосередньо злочином заподіяна фізична, моральна або матеріальна шкода (так зване вузьке, операціональне визначення жертви). Український вчений О. Мойсюк також визначає жертву злочину як людину, якій унаслідок суб'єктивного бажання злочинця або з об'єктивно складних обставин заподіюється фізичний, моральний або майновий збиток [7, с. 7].

Прибічник другої позиції Л. Франк визначає, що жертва – це людина або певна спільність людей у будь-якій формі їх інтеграції, яким прямо або опосередковано заподіяна шкода злочином (це так зване широке, загальнотеоретичне визначення жертви злочину) [8, с. 85]. Він вважає, що віктимологічне поняття «жертва злочину» охоплює не тільки безпосередніх жертв, але й жертв від замахів на злочини, близьких родичів загиблих жертв [8, с. 40–41]. Цієї точки зору дотримується В. Христенко, який наголошує на тому, що «жертвою злочину є не тільки та особа, яка безпосередньо постраждала від делікту, але й рідні, близькі, тобто ті, хто залежав від постраждалого» [9, с. 38].

П. Дагель, окрім фізичних осіб, до потерпілого від злочину (у кримінологічному сенсі) відносить також і юридичних осіб [10, с. 20].

Канадська вчена М. Барриль визначає жертву злочину як особу (групу осіб), які перенесли безпосереднє посягання на свої основні права з боку іншої особи (групи осіб), які діяли свідомо [11, с. 60].

В. Туляков зазначає, що жертвою злочину визнається будь-яка фізична особа (соціальна спільність, організація), якій злочином заподіяний фізичний, матеріальний або моральний збиток [12, с. 28].

Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 р., термін «жертви» трактує як «особи, яким індивідуально або колективно було заподіяно шкоду, включаючи тілесні ушкодження або моральний збиток, або істотне обмеження їхніх основних прав у результаті дії або бездіяльності, що порушує чинні національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють зловживання владою... Поняття «жертва» у відповідних випадках включає родичів або утриманців безпосередньої жертви, а також осіб, яким був заподіяний збиток при спробі надати допомогу жертвам, що перебувають у тяжкому становищі, або запобігти віктимізації» [13, с. 4]. Крім того, Декларація окремо виділяє категорію жертв зловживання владою як осіб, «яким індивідуально або колективно

була заподіяна шкода, включаючи тілесні ушкодження або моральний збиток або істотне обмеження їхніх основних прав у результаті дії або бездіяльності, що ще не являє собою порушення національних карних законів, але такого, що є порушенням міжнародно-визнаних норм, які стосуються прав людини» [13, с. 6].

Наведені визначення поняття «жертва злочину» дозволяють зробити висновок, що означені позиції науковців розділились не лише в тому, чи можливо визнавати як жертву соціальну спільноту або юридичних осіб, але й у тому, визнають чи не визнають автори як жертву особу, якій шкоду заподіяно опосередковано.

Представники першої позиції змішують поняття жертви злочину й предмет віктимологічного вивчення. Цей предмет включає й спільності, тому що вони можуть мати певні якості уразливості (масової, групової віктимності), що являють собою сумарне узагальнене вираження якостей індивідуальної віктимності. Окрема людина, піддаючись впливу тієї або іншої спільності, можливо й стає більш уразливою, але це не свідчить, що вона колективна жертва. Тут інше – взаємодія особи із ситуацією.

Поняття жертви як «спільності людей» мало що дасть віктимологічній теорії, воно відірване від реальних потреб практичної профілактики. Такий об'єкт віктимологічної профілактики, як «спільність людей у будь-якій формі їх інтеграції», просто нереальний, оскільки в цьому випадку як жертву злочину можна розглядати все що завгодно, у тому числі й усе суспільство в цілому.

Якщо обмежити розміри спільнот до порівняно прийнятних (трудовий колектив, родина, сусіди тощо), збиток від злочинних дій, навіть спрямованих проти тієї або іншої групи осіб, не може бути іншим, як заподіяним безпосередньо особам, що становлять цю групу. Тому спільність людей – це сукупність жертв – фізичних осіб. Якщо відносити до жертв окремих осіб, спільності, шкода яким заподіяна опосередковано, зникає специфіка віктимологічної профілактики, заснована на врахуванні емоційних, вольових, моральних якостей, соціального стану людей, що опинились безпосередніми учасниками ситуацій злочинів.

Представники другої позиції свою точку зору пояснюють таким. Широке розуміння поняття «жертва злочину» закріплено в Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, підписання якої свідчить про загальне визнання цього визначення.

Існують такі склади злочинів, які фактично заподіюють шкоду окремим соціальним спільнотам, групам людей, юридичній особі (наприклад, геноцид, розв'язання та ведення агресивної війни, незаконне використання фірмового найменування, розголошення комерційної таємниці, порушення правил боротьби з епідеміями тощо).

Включення соціальної спільності й організації до поняття жертви злочину обумовлено комплексним характером віктимологічних досліджень, що оперують поняттям жертви як основним інструментом у пізнанні закономірностей взаємодії злочинності й віктимності.

Ненауково й аморально виключати «рикошетних жертв» із сукупності об'єктів, охоплених поняттям «жертва злочину», на тій підставі, що вони опосередковано пов'язані зі злочиним, тому що «рикошетні жертви» (члени родини, близькі особи, родичі, утриманці) переживають такі ж страждання й виявляють такі ж симптоми психологічних ускладнень, як і прямі жертви [12, с. 32].

Зіставлення аргументів представників першої і другої позиції дозволяє зробити висновок про те, що М. Барриль, П. Дагель, В. Туляков, Л. Франк, В. Христенко, як представники другої позиції, все ж таки на перше місце у визначенні жертви ставлять людину, фізичну особу, а вже потім спільність людей.

Стосовно співвідношення понять «жертва» та «потерпілий від злочину», вважаємо, що досить обґрунтована позиція В. Батиргарєвої, яка наголошує, що потерпілий у віктимології – частина узагальнюючого поняття «жертва», і не буде викликати великих заперечень вживання поряд із терміном «жертва злочину» як синонім терміна «потерпілий від злочину» [14, с. 208].

Деякі вчені справедливо знімають проблематику співвідношення понять «жертва» та «потерпілий», тому автор надалі використовує обидва терміни як синоніми.

Основною відмінною рисою «злочинів взаємовідносин» є те, що вони вчинюються особами, які мають певний соціальний або емоційний зв'язок із жертвою, тобто певні взаємовідносини, відповідно, жертвою таких злочинів може бути лише фізична особа. Тобто така жертва повинна мати «живу душу», якої не має організація, підприємство тощо.

До складу жертв «злочинів взаємовідносин» мають увійти й «рикошетні жертви». У цьому випадку можна погодитися з В. О. Туляковим, оскільки злочинець може спричинити шкоду третій особі для того, щоб навмисно змусити страждати іншу конкретну людину (помститись їй), наприклад, викрасти людину, дитину; зґвалтувати або заподіяти різні фізичні страждання та багато іншого. У таких злочинах страждання саме «рикошетної жертви» і є метою злочинця. Вчинюючи такий злочин, винний розраховує на те, що ця конкретна особа буде переживати такі ж страждання й виявляти такі ж симптоми психологічних ускладнень, як і пряма жертва [12, с. 32]. Кінцева мета полягає у спричиненні страждань третій особі за рахунок завдання шкоди безпосередньому потерпілому. Хоча зазвичай мета і не є обов'язковою ознакою складу насильницьких злочинів.

Особа жертви злочину має свої особливості та ознаки, що виділяють її із загального суспільного кола як людину, постраждалу від злочину. Ці особливості роблять її привабливою для злочинця та складають її віктимність. Тому кримінологічна характеристика жертви злочину полягає в аналізі її соціально-демографічних, кримінально-

правових, морально-психологічних характеристик та виявленні таких із них, що сприяють її віктимізації.

Суттєво на поведінку жертви впливають акцентуйовані риси її характеру. У психології під акцентуаціями (від лат. *accentus* – наголос) розуміють нормальну особливість характеру, при якій окремі її риси занадто підсилені, внаслідок чого виявляється вибіркова вразливість щодо одних психогенних впливів при збереженні хорошої стійкості до інших. Особа з акцентуйованими рисами може по-особливому реагувати на різноманітні психогенні впливи.

Для більш ґрунтовного дослідження особи потерпілого науковці вдаються до класифікацій жертв злочинів за різними критеріями.

Класифікація потерпілих має принципове значення, оскільки дозволяє судити в повному обсязі про поведінку потерпілих, ситуацію, що передуює злочину, взаємовідносини зі злочинцем, роль потерпілого в механізмі вчинення злочину, умови, що сприяли вчиненню злочину, про шляхи та способи захисту жертви злочину.

Враховуючи науково-практичні здобутки, найбільш значущою підставою класифікації жертв «злочинів взаємовідносин» є характер взаємовідносин жертви і злочинця.

О. Юрченко запропоновано цікаву та ґрунтовну класифікацію жертв злочинів.

Ситуаційні жертви, які не були раніше знайомі зі злочинцем та стали ними випадково внаслідок впливу конкретної життєвої ситуації.

Імовірнісні жертви – вчинення злочину стосовно цих осіб має імовірнісний характер, і злочинний наслідок є випадковим стосовно даної конкретної жертви.

Заздалегідь визначені жертви злочинних діянь – люди, пов'язані зі злочинцем родинними, дружніми, інтимними та іншими близькими стосунками. Найчастіше злочин є результатом несприятливої ситуації, яка склалася ще задовго до його вчинення, конфлікту, що мав злочинний наслідок [6, с. 79–80].

Наведена класифікація має умовний характер і не є вичерпною [6, с. 81]. Вона має узагальнюючий характер, тому що поділяє жертв на таких, які були знайомі зі злочинцем та перебували з ним у стосунках, і таких, що не знали злочинця до злочину.

Оскільки класифікація О. Юрченко стосується жертв тяжких насильницьких злочинів, доречно розглянути й їх інші категорії жертв та доповнити означену класифікацію ще одним видом.

Умовно-визначені жертви – особи, з якими злочинець навмисно познайомився, щоб створити сприятливі умови для вчинення злочину (наприклад, чоловік знайомиться з дівчиною, щоб потім зґвалтувати її або, скориставшись утвореною довірою, заволодіти майном).

Таким чином, за видом зв'язку суб'єкта злочину та потерпілого, жертв «злочинів взаємовідносин» можна поділити на три групи.

Сімейно-побутові жертви – потерпілі, які мають сімейний, родинний, любовний, дружній, сусідський зв'язок зі злочинцем.

Корпоративні жертви – вчинення злочину відбувається на ґрунті службових, комерційних, бізнесових та інших конфліктів, пов'язаних із сумісною або конкурентною діяльністю суб'єктів.

Нормативні жертви – вчинення протиправних діянь стосовно них стає можливим унаслідок існування між жертвою та злочинцем зв'язку, врегульованого певним документом (наприклад, зловживання опікунськими правами).

Висновки. Жертвою «злочину взаємовідносин» є фізична особа, якій внаслідок або за умови її взаємовідносин зі злочинцем безпосередньо або опосередковано завдано фізичної, моральної або майнової шкоди.

Визначальною ознакою жертви, якій заподіяно шкоду внаслідок або за умови взаємовідносин зі злочинцем, буде існування між ними саме таких стосунків, які призвели до її віктимізації.

Для розробки заходів щодо запобігання, здебільшого, насильницьким злочинам визначення сутності поняття «жертва злочину взаємовідносин» потребує подальшого дослідження і не лише на теоретичному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького Нац. акад. наук України. Київ, 2006. 20 с.
2. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину у кримінальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2004. 215 с.
3. Черніков Е. Потерпілий як ознака складу злочину, передбаченого статтею 140 Кримінального кодексу України (невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником). Вісн. Нац. акад. прокуратури України. 2015. № 3. С. 119–125.
4. Голіна В. В. Соціальні умови активізації осіб, які потерпіли від злочинів, у захисті своїх прав та законних інтересів. Вісн. Академії правових наук. 2007. № 1. С. 184–193.
5. Джужа А. О. Використання результатів віктимологічних досліджень у запобіганні злочинам. Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ. 2017. № 1 (13). С. 172–180.
6. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08 – кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2004. 188 с.
7. Мойсюк О. М. Віктимологічна профілактика порушень безпеки дорожнього руху (ст. 215 КК України) : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького Нац. акад. наук України. Київ, 1999. 19 с.

8. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе : Ирфон, 1977. 237 с.
9. Христенко В. Е. Психология жертвы. Харьков : Консум, 2001. 256 с.
10. Дагель П. С. Потерпевший в советском уголовном праве. Потерпевший от преступления : Темат. сб. Владивосток. : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1974. С. 16–37.
11. Baril M. La criminologie et la Justice a l'heure de la victim. Revue Internationale de criminologie et de Police technique. 1981. № 4. 342 p. Цит. по: Тюрин Д. П. Рассмотрение проблемы виктимологии по материалам исследований, проводимых в Канаде. Науч. информ. по вопросам борьбы с преступностью. Москва. 1985. № 86. С. 60.
12. Туляков В. А. Виктимология: социальные и криминологические проблемы. Одесса : Юрид. л-ра, 2000. 336 с.
13. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power : Resolution 40/34 of the UN General Assembly of November 29, 1985. URL : <http://legal.un.org/avl/ha/dbpjvcap/dbpjvcap.html>.
14. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Вид-во Кроссруд, 2008. 364 с.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2018.

Koriagina A. The category «victim of relationship crime» in legal science.

Background. According to the main provisions of the Constitution of Ukraine, a person, his/her life and health, honor and dignity, personal immunity and security are recognized as the highest social values. Unfortunately, the large-scale political and economic transformations taking place in our state are accompanied by aggravation of social contradictions and contribute to the growth of confrontation, brutality and aggression in various forms of interpersonal interaction, in particular the commission of crimes against the person and his/her property, while the peasant requires to look at the person as an individual who is a participant of social relations, and, meanwhile, has its own unique individual characteristics and internal (subjective) features.

The **aim** of the article is to conduct a theoretical analysis of the victim of a crime, to which led the deviant relations of the victim with the criminal.

Materials and methods. The scientific and theoretical basis of the research is the works of the Ukrainian and foreign criminologists, as well as other legal scientists on mentioned topic. General and special research methods are used in correlation in order to solve research's tasks. Constitution of Ukraine, criminal and criminal procedural legislation, as well as other laws and regulations, are the normative basis of the article

Results. The author, basing herself on the main positions in defining the concepts of the victim of the crime and the identity of the offender, proposed her own definitions of these categories with regard to «crimes of relationships». The defining feature of the victim and the offender in the «crimes of relationships» is the existence of a relationship between them that has led to the victimization of one subject and the criminalization of another.

Conclusion. The victim of the «crime of relationships» is an individual who, as a result of or in the course of his/her relationship with the criminal, has been directly, or indirectly, harmed physically, morally or materially.

The defining sign of the victim, who was harmed as a result of, or on condition of the relationships with the criminal, is the existence between them exactly those relationships that led to his/her victimization.

Keywords: crime victim, victim, victimization of a person, relationships, conflict, determination.

REFERENCES

1. Prysazhnyuk T. I. Instytut poterpilogo u kryminal'nomu pravi Ukraïny : avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk : 12.00.08 – kryminal'ne pravo i kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo ; In-t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo Nac. akad. nauk Ukraïny. Kyi'v, 2006. 20 s.
2. Senatorov M. V. Poterpilyj vid zlochynu u kryminal'nomu pravi : dys. ... kand. juryd. nauk : 12.00.08 – kryminal'ne pravo i kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo ; Nac. juryd. akad. Ukraïny im. Ja. Mudrogo. Harkiv, 2004. 215 s.
3. Chernikov E. Poterpilyj jak oznaka skladu zlochynu, peredbachenogo statteju 140 Kryminal'nogo kodeksu Ukraïny (nevykonannja або nenalezhne vykonannja profesijnyh obov'jazkiv medychnym або farmacevtychnym pracivnykom). Visn. Nac. akad. prokuratury Ukraïny. 2015. № 3. S. 119–125.
4. Golina V. V. Social'ni umovy aktyvizacii' osib, jaki poterpily vid zlochyniv, u zahysti svoi'h prav ta zakonnyh interesiv. Visn. Akademii' pravovyh nauk. 2007. № 1. S. 184–193.
5. Dzhuzha A. O. Vykorystannja rezul'tativ viktymologichnyh doslidzhen' u zapobiganni zlochynam. Jurydychnyj chasopys Nac. akad. vnutr. sprav. 2017. № 1 (13). S. 172–180.
6. Jurchenko O. Ju. Rol' viktymnoi' povedinky poterpilyh pry vchynenni tjazhkyh nasyl'nyc'kyh zlochyniv proty zhyttja ta zdorov'ja osoby v Ukraïni : dys. ... kand. juryd. nauk. : 12.00.08 – kryminal'ne pravo i kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo; Nac. juryd. akad. Ukraïny im. Ja. Mudrogo. H., 2004. 188 s.
7. Mojsjuk O. M. Viktymologichna profilaktyka porushen' bezpeky dorozhn'ogo ruhu (st. 215 KK Ukraïny) : avtoref. dys... kand. juryd. nauk : spec. 12.00.08 – kryminal'ne pravo i kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo ; In-t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo Nac. akad. nauk Ukraïny. Kyi'v, 1999. 19 s.
8. Frank L. V. Poterpevschie ot prestuplenija i problemy sovetskoj viktymologii. Dushanbe : Irfon, 1977. 237 s.
9. Hristenko V. E. Psihologija zherty. Har'kov : Konsum, 2001. 256 s.
10. Dageľ P. S. Poterpevsij v sovetskom ugolovnom prave. Poterpevsij ot prestuplenija : Temat. sb. Vladivostok. : Izd-vo Dal'nevostochnogo un-ta, 1974. S. 16–37.
11. Baril M. La criminologie et la Justice a l'heure de la victim. Revue Internationale de criminologie et de Police technique. 1981. № 4. 342 p. Cit. po: Tjurin D. P. Rassmotrenie problemy viktymologii po materialam issledovanij, provodimyh v Kanade. Nauch. inform. po voprosam bor'by s prestupnost'ju. Moskva. 1985. № 86. S. 60.
12. Tuljakov V. A. Viktymologija: social'nye i kriminologicheskie problemy. Odessa : Jurid. 1-ra, 2000. 336 s.
13. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power : Resolution 40/34 of the UN General Assembly of November 29, 1985. URL : <http://legal.un.org/avl/ha/dbpjvcap/dbpjvcap.html>.
14. Poterpilyj vid zlochynu (mizhdyscyplynarne pravove doslidzhennja) ; za zag. red. Ju. V. Baulina, V. I. Borysova. Harkiv : Vyd-vo Krossrout, 2008. 364 s.